

ПРОФ. І. МАЗЕПА

УКРАЇНА
ПІД ЧЕРВОНОЮ
МОСКВОЮ

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЄМ“

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА „НАСТУП“ ЧИСЛО 22

Проф. І. МАЗЕПА

УКРАЇНА
ПІД ЧЕРВОНОЮ
МОСКВОЮ

ІІ. Видання

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЕМ“

● Відбитка з часопису „Наступ“ ●

Накладом Українського В-ва „Пробоєм“ в Празі
Друк: Я. Андреска вд., Прага XII, Белградська 10

ПЕРЕДМОВА

В зв'язку з теперішніми воєнними подіями на Сході Європи ввесь культурний світ довідався про страшний, варварський режім, що панує під большевицькою владою в Україні. Але те, що діється в Україні тепер, є лише логічним продовженням того, що було перед війною.

Ціла історія большевицького панування в Україні це — систематичне й безнастяне намагання московського центру цілковито підпорядкувати собі Україну, стерти й знищити український народ як націю, обернути українські маси в пасивний етнографічний матеріал для створення „єдиної советської нації“. Тільки через невпинний опір українських мас, що вимагав великих жертв від нашого народу, московським окупантам не вдалося вдійснити своїх планів в Україні. Верожий наступ Москви викликав протиступ; пробуджував і кристалізував національну енергію українських мас, кидав їх на криваву боротьбу з московськими насильниками.

В цій праці подається історичний огляд цієї боротьби між Україною і комуністичною Москвою від початку приходу большевиків в Україну до липня 1933. року, тобто до моменту, коли тодішній член харківського уряду Скрипник через конфлікт в Москву скінчив самогубством. Цей матеріал був надрукований спочатку в лондонському журналі „The Slavonic Review“ за січень 1934. року, а потім у львівському альманасі „Дніпро“ за 1935. рік.

Тепер, коли в Україні наближається кінець большевицькому пануванню, матеріал цей набуває особливого ін-

тересу для читача. Тому подаю тут його в цілості й майже без змін (окрім декількох приміток під текстом), тим більше, що противкрайнська політика Москви, започаткована в рр. 1929—1930 і пізніше, в основних своїх лініях залишається незмінною до цієї пори.

АВТОР.

Від самого початку російської революції національний рух в Україні не перестає бути предметом особливої, тривожної уваги з боку московського центру. Свого часу Франція вийшла з революції більш обеднаною, ніж була до революції. Але історія не повторяється. Ми є тепер свідками того, як життя на революційному сході Європи відбувається в напрямі не зміцнення, а навпаки — ослаблення й розбиття «єдиної Росії».

В цьому центробіжному процесі Україна займає перше місце. З огляду на свою ролю, особливо в господарському житті російської держави, Україна з її понад 30 мільйоновим населенням перша може спричинитися до потрясень основ сучасної «великої» Росії. Цьому не мало сприяє політика російських большевиків в Україні. Сучасна Москва повторяє методи самодержавних царів. Тимто не дивно, що віковий антагонізм між свободолюбною Україною й despoticnoю Москвою за часів большевицького панування дійшов до небувалого поглибу та загострення.

Сучасне «співжиття» України з большевицькою Москвою, як і попереднє перебування під владою царів, показують, що Україна й Московщина є дуже відмінні, передусім вдачею та традиціями своїх народів; їх загальний розвиток іде не по лінії спільніх інтересів, не в напрямі

утворення єдиного державного цілого, а швидче навпаки. Боротьба між Україною та Москвою під большевицьким режимом є особливо цікава й повчальна для ближчого ознайомлення з Українською проблемою.

1. Правні взаємовідносини між Сovетською Україною й Советською Росією.

Від самого початку революції 1917. року Україна виявила виразно **протибольшевицький** характер. Тимто з приходом до влади большевиків між Україною й большевицькою Москвою довший час тягнися збройна боротьба. Лиш в 1921. р. російські большевики остаточно опанували Україну.

Але, переводячи військову окупацію українських територій, російські большевики примушенні були рахуватися з фактом сильного національного руху в Україні. Тимто в березні 1919. р., коли большевикам у боротьбі з військом Директорії Української Народної Республіки вдалося заволодіти майже всією територією України, III. Всеукраїнський Зізд Рад у Харкові ухвалив конституцію УССР, як «незалежної й суверенної держави». Згідно з цією конституцією, до компетенції Sov. України належали: зносини з чужоземними державами, оголошування війни й миру, організація війська, фінансове господарство республіки й т. д. Під впливом національного руху в Україні новоутворена большевицька влада виявляла особливу обережність до того

гасла, під яким цей рух розвивався. Москва сталася, принаймні назверха, показати, що визнає незалежність УССР. Наприклад, у своїх нотах до польського уряду, а то й до урядів Франції, Англії, Італії та Злучених Держав із-приводу польського наступу, РСФСР ввесь час згадує про уряд УССР і про незалежну УССР.

Як тільки була закінчена війна з Польщею, між Україною й Москвою (у грудні 1920. р.) підписано «військово-господарський» союз. До компетенції московського уряду передано цілком такі комісаріяти найважливішого значіння, як військові та морські справи, зовнішня торгівля, фінанси, праця, шляхи, поча та телеграф, нарешті Вища Рада народного господарства. З тактичних міркувань цей договір визнавав «незалежність і суверенністьожної з договірних сторін», зокрема за Україною залишив право окремого дипломатичного представництва в різних країнах. Тому мировий договір у Ризі в березні 1921. р. підписали з одного боку — Польща, а з другого — «незалежні», лише звязані воєнно-господарським союзом, Російська й Українська Советська Республіки. Сам договір складено трьома мовами: польською, російською та українською. Голова харківського уряду Раковський безпосередньо зносився з польським урядом. УССР мала своє окреме посольство в Варшаві, а в Харкові було посольство польське.

Коли прийшло до остаточного замирення на зовнішніх фронтах, московський центр ужив заходів у напрямі ще «тіснішого обєднання боєвих

сил» Советського Союзу. В липні 1923. р. на підставі постанов Х. Зіду Советів з 27. грудня 1922. р., оголошено конституцію »Союзу Советських Соціалістичних Республік», що формально залишалася в силі до кінця 1936. року.

В порівнанні з договором 1920. р., конституція 1923. р. ще більше поширювала компетенцію московської влади. «Суверенні» національні республіки тепер були позбавлені окремого представництва за кордоном. Згідно з конституцією 1923. р., безпосередньо до віддання союзної влади належать комісаріяти, що поділяються на **загальносоюзні й обєднані**. Загальносоюзні комісаріяти (закордонних справ, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів, пошт і телеграфів) мають при союзних республіках своїх уповноважених, що безпосередньо їм підлягають. Комісаріяти обєднані (вища рада народного господарства, комісаріят харчування, праці, фінансів і робітничо-селянської інспекції) існують також у союзних республіках, але «у своїй роботі переводять у життя директиви відповідних народніх комісаріятів Союзу ССР». Таким чином, згідно з конституцією ССР, в союзних республіках залишенні лише такі «самостійні» комісаріяти, як внутрішніх справ, земельних справ, юстиції, освіти, охорони здоров'я й соціального забезпечення.

На підставі конституції 1923. р.. IX. Всеукраїнський зізд рад 10. травня 1925. р. вніс відповідні зміни в конституцію УССР з березня 1919. р. В цій зміненій конституції було зазна-

чено, що УССР входить до складу Союзу ССР як «незалежна договірна республіка і зберігає за собою право вільного виходу з Союзу». Крім того в § 8 говорилося, що «УССР має свого постійного представника при уряді СССР». В § 4 сказано, що, з «уваги на непохитно виявлену волю молдавського народу, УССР обєднується з ним на засадах утворення в складі УССР автономної Молдавської советської республіки, що управляється на підставі осібної конституції» (автономна Молдавська республіка, з півмільйонним населенням, фактично почала існувати від 14. жовтня 1924. р.).

15. травня 1929. р. XI. Всеукраїнський зізд рад, виконуючи постанову IX. Всеукраїнського зізду рад, затвердив докладніше розроблений текст конституції УССР в розвиток та доповнення конституції з року 1925. В цій конституції УССР, що була чинна до кінця 1936. року, знаходимо такі головніші зміни в порівнанні з конституцією 1925. р. Насамперед, вже зовсім не згадується про постійного представника Советської України при уряді СССР. Крім того в §§ 19—20 говориться (в конституції 1925. р. цього не було), що «для більшого забезпечення інтересів національних меншостей, що становлять у тій чи іншій місцевості компактну більшість людності, можуть утворюватися, за постановами вищих органів республіки, окремі національно-адміністративні одиниці» і що «мови всіх національностей, що живуть на території УССР, рівноправні».

Подібно до конституції 1925. р., в цій конституції говориться про «суверенність» УССР і про право »вільного виходу» з Союзу. «Суверенітет УССР — говориться в § 3, — обмежений тільки в межах, зазначених у конституції СССР, і тільки у предметах, що їх віднесено до компетенції СССР; поза цими межами УССР здійснює свою державну владу самостійно». Далі в § 21 сказано, що «затвердження й зміна цієї конституції належить виключно Всеукраїнському зізду рад».

Само собою, дійсну силу конституції УССР з років 1925. і 1929. слід оцінювати лише з погляду всесоюзної конституції 1923. р., яка в цілому складена в дусі забезпеки диктатури компартії: поряд із красномовними деклараціями про права союзних республік і т. п., у ній знаходимо все для того, щоб фактично була унеможливлена яка-будь свобода, між іншим і національна на теренах СССР. Напр., згідно з конституцією 1923. р. поряд із «союзним советом» існує в центрі окремий «совет національностей». Але в цім советі більшість голосів належить не советським республікам, а представникам автономних республік і автономних областей самої РСФСР. Крім того, совет національностей не має рівних законодавчих прав із союзним советом і тому, в разі розходжень, не має змоги перевести свої проекти. В вищому органі советської влади «Президії Центрального Виконавчого Комітету» совет національностей має тільки 7 членів поміж 21. Ця президія разом із

представленим ним Ц. В. К-том має право припиняти їй касувати декрети, постанови та розпорядки всіх органів союзних республік, зате ж їх власні декрети їй постанови обовязкові на всій території Советського Союзу. Союзні республіки не мають своїх бюджетів, їх бюджети є складовими частинами загальносоюзного бюджету, що його затверджує Ц. В. К. Союзу.

З приводу конституції 1923. р. російський політик П. Мілюков свого часу слушно писав: «Союзна конституція 6. липня 1923. р. формально відбирає у ніби-то незалежних національних держав навіть такі господарські права, якими користувалися скромні органи самоврядування за царської доби, забезпечуючи собі лазівки для встривання навіть у ті галузі управи, що залишені в місцевому завідуванні».¹⁾

¹⁾ Увідміну конституції 1923. року, 5. грудня 1936. р. на VIII. Всесоюльному Зізді Советів у Москві ухвалена чинна досі т. зв. нова чи „сталінська“ конституція. Згідно з цією конституцією, значно розширені компетенція загальносоюзних органів, яким фактично передано керування всіма справами союзних республік. Ця конституція відбирає у союзних республік право регулювання аміністративного розподілу їх територій, право визначення основних прав і обов'язків громадян; союзні республіки не мають прав на свою територію, бо ці права належать СССР і т. д.

Взагалі своїм вмістом „нова конституція“ є значним кроком назад в порівнянні з конституцією р. 1923. Нове в цій конституції — встановлення вселюдного виборчого права, якого не визнавали попередні советські конституції. Ale це право — фікція, бо громадяни мають право вибирати лише кандидатів, виставлених комуністичною партією або тими організаціями, в яких комуністи складають керуюче ядро.

Дійсне життя показало, що «писані» більшевицькі конституції в більшості випадків послужили лише формальним виправданням того, що раніше совєтська влада робила ніби з порушенням закону. Завжди, коли конституція ставала на перешкоді московському центрові, він просто цю конституцію ігнорував. Конституція СССР, як і згадані конституції УССР — це підправан, зовнішня декорація, прикриваючись якими московським комуністичним центром увесь час переводив і переводить **свої** пляни, хоч би і проти інтересів «союзної» України.

Три головні доби можна відрізняти у взаємовідносинах України з комуністичною Москвою: 1. Доба військової окупації України від початку 1919. р. до 1923. р.; 2. Доба так зв. українізаційної політики від 1923. р. до кінця 1929. р. і 3. Доба ліквідації автономних прав України від кінця 1929. р. до цього часу.

2. Доба військової окупації України.

Україна, як і Росія, є переважно аграрна країна. За даними советського перепису 1926. р. селяни становлять в Україні 81,5 проц. всього населення і 89,1 проц. населення українського. Не диво, що від самого початку приходу в Україну більшевикам довелося мати діло головно з цією **основною** масою українського населення. Українське село було й залишилось до цієї пори тією віссю, навколо якої обертаються всі важ-

ливіші політичні події в СРСР Україні. Українське селянство, не зважаючи на вікову національну неволю, найбільше зберегло свої національні ознаки: мову, народні звичаї й т. п. Звідси виникали постійні труднощі для більшевицької влади в Україні. Заволодівши Україною штиками, більшевики бачили, що без підпори з боку українських мас загибіль союзницької влади в Україні неминуча. Але на які українські верстви могли вони спиратися? З приводу цього комуніст О. Скрипник, що пізніше трагічно загинув, свого часу писав: «Наша трагедія в тому полягає, що ми мусимо за допомогою робітничої класи, по національності російської або зросійщеної, завоювати собі селянство й сільський пролетаріят, по національному складу український, який унаслідок складних історичних умов упереджено ставиться до всього російського, «московського».²⁾

Кермуючись тодішньою політикою воєнного комунізму, більшевики для зміцнення своєї влади в Україні придумали «ставку» на українське сільське робітництво та вбоге селянство. Законом із 9. січня 1920. р. покликано до життя т. зв. «комнезами» (комітети незаможніх селян). Подібні комітети під назвою «комбєдів» свого часу існували і на Московщині, але під натиском селянства їх поліквідовано ще восени 1918. року. Це не заваджало більшевикам цей збанкротований «інститут» відновити в Україні. Мета «комнезамів» була ясна: шляхом штучного

²⁾) „Комуніст“, Харків, 1920. ч. 4.

розколу села спертися на українські біdnіші елементи для утримання влади у своїх руках. Фактично «комнезами» були органами совєтської влади, що, крім деяких інших функцій, особливо допомагали большевикам у їх політиці в Україні щодо витягання хліба у продукційного селянства. Поперемішувані з різним зайдшим елементом із Росії, що грав роля большевицьких агентів, — «комнезами» стали знаряддям для переведення організованого **грабунку** українського села.

Всі адміністраційні органи в Україні обсаджено чужим, неукраїнським елементом. В урядових установах запанувала російська мова. Україна була підпорядкована червоній армії, щодо своєго національного складу — неукраїнській (українців було тільки 8 проц.).³⁾ Уся преса виходила російською мовою. Всеукраїнське державне видавництво, де зосереджувалася вся книжкова продукція в Україні, за цілий 1920. рік не видрукувало ні одного українського підручника. Всеукраїнській Академії Наук ставлено всякі перешкоди в її праці. У звідомленні Академії за 1921. р. прямо говориться: «У всіх відношеннях і насамперед щодо відпуску засобів советська влада або цілком ігнорувала Академію, або прямо їй перешкоджала». В очах російських большевиків «неблагонадійними» були всі ті, що говорили українською мовою, навіть — українські комуністи. Терор над-

³⁾ Збірник справовдань Народних Комісарів УССР, Харків, 1921.

звичайних комісій (Чеки) звертався проти всього, що було звязане з поширом та розвитком української культури. Вся економічна політика большевиків зводилася до безоглядного вивозу з України різних її матеріальних ресурсів. Українську кооперацію в усіх її формах знищено.

Ця політика большевиків викликала величезний опір із боку українського населення. Зокрема «комнезами», замісць розгрому «сільської буржуазії», ще різкіше поставили українське село проти російських большевиків. Зчинилася масова пожежа народніх повстань, в яких уяли участь і українські комуністи. Повстанські організації з'являлися сотнями. Тільки за другу половину 1920. р., за даними советської влади, відібрано в повстанців в Україні: 805 скорострілів, 33 гармати, 23.714 рушниць і багато іншої зброї.⁴⁾ Український комуніст Річицький про відносини на українському селі в цю добу писав: «Комуністи України виявили повну нездатність підійти до українських мас, особливо селянських; відносно останніх вони так чудесно себе поставили, що без надійної озброєної сили не сміли носа показати на село».⁵⁾

Політика большевиків привела до руїни сільське господарство України. Під впливом постійних реквізицій селяни змінили характер свого господарства: почали засівати лише стільки, скільки необхідно їм було для власних по-

⁴⁾ „Збірник справовдань Народніх Комісарів УССР“, Харків, 1921.

⁵⁾ „Червоний Прапор“, Київ, 29 січня, 1920 р.

треб. Це все страшно понизило сільсько-господарську продукцію й послужило за одну з найважливіших причин голодової катастрофи в рр. 1921—1922.

Але ні масові повстання, ні голод не змінили політики большевиків в Україні. Україна була потрібна большевикам, як колонія для постачання Росії хліба, вугілля, заліза, цукру й т. п. З другого боку, це був для них головний **форпост** для боротьби з інтервенцією й російською реакцією (Денікін, Врангель). Нарешті через Україну большевики хотіли пробитися в Західну Європу. Тому з усім тим, що перешкоджає безборонному пануванню над цим краєм, велася й ведеться безпощадна боротьба.

Цим лише можна пояснити варварське відношення Москви до голодуючого населення України під час голодової катастрофи в рр. 1921—1922. Наприклад, московський центр замовчував факт голоду в Україні, хоч там голодувало понад 10 мільйонів людності. Докладні відомості про цей голод опублікував лише в квітні 1922. капітан Квіслінг у Женеві ⁶⁾ після того, як прийшло до організації міжнародної допомоги голодним на чолі з Нансеном. Цю допомогу Москва також використовувала, головно для району Поволжя, ігноруючи Україну, де голод досягав найбільших розмірів. Ще більше: Москва далі вивозила хліб з голодових районів України. ⁷⁾ «Братський союз» із Москвою ніколи не

⁶⁾ Quisling: La famine en Ukraine. Genève, 1922.

⁷⁾ The famine in the Ukraine. Berlin 1933. — I. Герасимович. Голод на Україні. Берлін, 1922.

був такий здискредитований в очах українського населення, як під час тієї голодової катастрофи!

Політика грубого культурно-національного та економічного поневолення й визиску продовжувалась в Україні до 1923. р. Від самого початку окупації України серед російських більшевиків панувала т. зв. теорія боротьби двох культур — української («селянської») й російської («пролетарської»). Ця теорія визнавала за «неминучий процес русифікації» українського населення.⁸⁾ Лише поволі під впливом фактів життя, а головно через необхідну потребу спертися на **українські** маси, більшевики примушенні були порвати з цією теорією і стати на шлях активного підтриму українського культурного розвитку. Вирішальну роль в цих змінах відограла нова політика щодо селянства.

3. Доба українізації.

Політика НЕП-а, що була проголошена в 1921. р. Леніном, але в Україні ввійшла в життя аж 1922. р., довело до значних змін на селі в цілій советській державі. Середніцька маса селянства стала панувати як свою кількістю, так і кількістю продукованого хліба. Зокрема в Україні, наприклад у 1925. р., середні хазяйства становили 64 проц. супроти 48 проц. в 1917. р. Шу-

⁸⁾ Тези пленуму ЦК КП(б)У про підсумки українізації в червні 1926. р.

каючи порятунку перед зростом продукційного селянства, більшевики поставили собі нове завдання: привернути середні маси села до соціалістичної влади, іншими словами: примирити комуністичну диктатуру з селом, а також окремі групи селян між собою.

Остаточно орієнтацію на середняка, а не на сільську голоту, проголосив XIV. зізд ВКП (Всесоюзна Комуністична Партія) у грудні 1925. р. В постановах цього зізу сказано: «Не можна ані на хвилину забувати, що середняцькі верстви селянства надзвичайно зросли, і що ці верстви творять тепер основну масу селянства. Не маючи цієї маси в ролі міцного союзника або обмежуючись лише самою нейтралізацією цих верств, тепер не можна будувати соціалізму».

В тісному зв'язку з цією новою політикою — орієнтації на широкі маси селянства почалася друга доба більшевицького панування в Україні — доба т. зв. **українізації**.

З досвіду попередніх років більшевики переконалися, що розмовляти з українським селянином, і тим більше — впливати на нього культурно й політично, можна тільки за допомогою української мови. Серед таких обставин можна було переводити нову політику в Україні не інакше, як тільки — змінивши своє відношення до української мови та до української культури. Треба було українську мову й культуру поставити на службу новій господарській політиці. Тому почалася «українізація України».

Теоретичні засади нової національної полі-

тики в Україні проголошено ще за життя Леніна на XII. зізді ВКП в квітні 1923. р. В інтересах «смички» міста з селом цей зізд оголосив «рішучу боротьбу з пережитками російського шовінізму». Фактично українізаційна політика почала послідовно переводитись тільки через два роки після цього зізду, коли ставку на широкі маси селянства поставлено остаточно. У квітні 1925. р. пленум ЦК КП(б)У (Центральний Комітет Комуністичної Партії (большевиків) України) ухвалив відому резолюцію про українізацію, де заявлялось: «Справа зміцнення союзу робітничої класи з селянством і зміцнення диктатури пролетаріяту на Україні вимагає напруження комуністичних сил усієї партії для опанування української мови та українізації всієї внутропартійної роботи. Партія повинна в ближчі добу направити свою енергію на опанування й керівництво всім культурно-громадським процесом, що все більш поширюється, особливо на селі».

Лиш тепер для большевиків стало ясно, що «справжнє будівництво соціалізму в Україні неможливе без втягнення в справу господарського та культурного будівництва широких робітничих та селянських мас, можливого тільки в формі зміцнення Советської України й розвитку української культури», при чім зазначалось, що «головні труднощі — зберегти в цім процесі **пролетарське керівництво**.⁹⁾ Лише тепер заявлено, що «партія стоїть за самостійний розвиток

⁹⁾ Тези пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У в червні 1926. р.

української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу», що ігнорування української мови й розвитку української культури привело б до невикористання їх, як «основного знаряддя для зміцнення союзу робітничої класи з селянством» (тамже). Тому говорилося про необхідність звернути увагу на «збільшення роботи по втягненню до советського апарату позапартійної української інтелігенції», про «втягнення широких мас корінного населення в державно-господарське будівництво»¹⁰⁾ і т. п.

Українська мова й культура були тепер потрібні як знаряддя для союзу з селянством. Тимто проголошено українізацію адміністраційного та партійного апарату для того, щоб цей апарат, як висловився член харківського уряду Петровський, міг «не заглядаючи у словник, розмовляти з селянином». Як раніше «комнезами» були тим знаряддям, за допомогою якого російські большевики старалися опанувати українське село, а з ним і цілу Україну, так тепер українізація мусіла допомогти їм захопити у свої руки не тільки українське село, а й цілий український рух. Серед таких обставин «комнезами» стали непотрібні, і в 1925. р. їх перетворено на «добровільні громадські організації».

Вже з кінцем 1927. р. на Х. Всеукраїнському зїзді КП(б)У в Харкові тодішній генеральний секретар цієї партії Кағанович заявляв: «У нас у грандіозному маштабі розвивається наша культура. У всіх областях розвиток україн-

¹⁰⁾ Там же.

ської культури настільки пішов уперед за останні роки, що самим заїлим українським націоналістам такий зріст ніколи не снився. Початкова школа обслуговує українське населення в українській мові. Вища школа поступово й надійно українізується. Українська книга й преса виросли кількісно й якісно, як ніколи в історії України. В нашому Совнаркомі — вищому органі нашої влади — ми маємо із 20 осіб 13 українців. Наш Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет, у ньому 66 проц. — українців, 25 проц. — росіян, 4 проц. — жидів і інш.».

Новий курс національної політики в Україні був виразною **уступкою** українським масам. Але цей курс ховав у собі дві небезпеки для большевицької влади. Українізаційну політику робилося нещиро, а з певною задньою метою, тимто вона мусіла викликати деяке незадоволення й опір із боку українського населення. Крім того, проголошуочи українізацію, большевицька влада гралася з вогнем: пробуджена національна українська стихія могла затопити самих большевиків, заволодівши й витиснувши російські большевицькі елементи з державних апаратів України.

З цими небезпеками большевики рахувалися. «Величезний», за висловом Троцького, національний рух в Україні бувувесь час у большевиків на очах. Від самого початку українізаційного курсу вони поспішили утворити цілий уряд замаскованих гальм із метою ослабити цей рух. Крім формального переводжування самої

українізації, до важливіших із цих гальм треба віднести політику виділювання так зв. **національно-територіальних одиниць**, що проводилося під покривкою «як найбільшої забезпеки прав національних меншостей». Вже 1927. року в Україні, крім автономної Молдавської Республіки, існувало 954 національних сільських рад, 103 національних селищних рад і 24 національні райони, головно з росіян, жидів, німців, поляків і т. д.¹¹⁾ У тісному звязку з цією політикою роздробу території України на дрібні національні одиниці, на широку скалу поставлено справу жидівської колонізації в південних районах України. Водночас українців переселяли в північні райони Росії та в Сибір. Проти такої політики почали врешті протестувати селяни з Росії, що теж хотіли б бути переселенцями в Україну. Так, московська «Беднота» з 22. травня 1926. р. надруковувала статтю одного селянина з Смоленської губернії під назвою «Чому жидам Крим, а нам Сибір?»

В 1927. р. видано окремий закон про «рівноправність усіх мов», зміст якого, як ми бачили, ввійшов потім у конституцію УССР з 1929. р. Цим законом, поряд із українською мовою, й російську мову визнано обовязковою для всіх шкіл в Україні. Всі офіційні зносини та внутрішнє діловодство в державних установах мали провадитись українською мовою на всій території УССР; винятком були згадані національно-

¹¹⁾ Г. Александренко: Конституція УССР і ССР, Харків, 1928, ст. 35.

територіальні одиниці, в яких офіційною мовою визнавалося мову даної національної меншості. Цей закон був спеціально звернений проти «української стихії». Ніякого аналогічного закону не видано ані в Росії з її мішаним населенням, ані в інших республіках Советського Союзу, хоч поза межами України, на території СССР самих українців нараховується коло 8 мільйонів.

Але загальмувати «українську стихію» большевикам не вдалося. Як у попередню добу, так і тепер — большевицька влада не доцінювала національного моменту в Україні. Московські диктатори, очевидччики, сподівалися за допомогою українізаційного маневру легко підпорядкувати культурний рух в Україні своїм цілям і своїм директивам. Насправді ж українізація, навіть у тих обмежених розмірах, які дозволили большевики, привела до зовсім небажаних для Москви наслідків. Коли в попередню добу большевикам щастливо в боротьбі з озброєним повстанням українських «сепаратистів», то тепер на культурно-національному фронті вони успіху не мали. Культурний рух в Україні не тільки не пішов за директивами російського «пролетарського кермівництва», а то почав впливати на самих провідників та творців української «пролетарської» культури. Від початку українізації советська преса в Україні не перестає писати про різні «національні ухили» та «покаянні» заяви в рядах найвидатніших представників українських комуністів. Письменник Хвильовий

із його гаслом — культурної орієнтації на Західну Європу, а не на Москву, комісар освіти Шумський (оборонець Хвильового й послідовний виконавець українізаційної політики), історик Яворський, економіст Волобуєв, комісар фінансів Полоз і багато інших — все це виразники того «непролетарського» культурного українського руху, що почався на ґрунті проголошеної большевиками українізації. Це були живі протести проти тих тісних шор та обмежень, у яких ~~це~~ рух старалася загнати комуністична Москва.

І протести ці не були безпідставні. Навіть Ц. К. КП(б)У, ця експозитура комуністичної Москви (ні разу на чолі цієї партії не стояв українець), у своїй заявлений до Виконавчого Комітету Комінтерну з 1927. р. скаржився на існування «російського націоналістичного ухилу», що проявляється в «ігноруванні й недооцінці національного питання в Україні». В заявлений вказувалося також, як на прояви цього «ухилу», на «умалення значіння України, як складової частини СССР, на «формальне ставлення партії щодо переводжування українізації, яку часто визнається тільки на словах», на «намагання не переводити політики українізації по містах, серед робітництва, а тільки по селах» і т. д.¹²⁾

Само собою, поруч із українізаційною політикою, як і в попередню добу, продовжувалась нічим не обмежена економічна експлоатація України. Це також не залишалося без опору

¹²⁾ М. Попов: Нарис історії комуністичної партії (большевиків) України, Харків, 1929, ст. 291.

з боку української людности. Навіть на сторінках харківського урядового органу «Вісті» не раз висловлювано незадоволення з централістичної союзної господарки, при чим підкреслювано, що Україна Москвою занедбана. Коли в 1927. р. головні міста України Київ, Харків, Одеса звернулися були до уряду з проханням будувати в них текстильні фабрики, то з Москви одержано відповідь: «Нові фабрики будуть будуватися в історичних (?) центрах розвитку текстильної промисловості», тобто в Московщині. Згадуваний член харківського уряду Петровський на нарадах у Москві жалувався, що «Україна своїм багатством майже дорівнюється Франції», а бюджет України подібний до бюджету московської губерніальної ради». ¹⁸⁾ Чез систематичний вивіз із України хлібних запасів у р. 1928. дійшло до нового голоду в багатьох районах України.

Економічний визиск України був такий наявний та яскравий, що з різкою критикою господарської політики большевиків в Україні в сссрській пресі виступив згаданий комуніст Волобуєв, із походження росіянин. Він доводив, що Советський Союз визискує Україну не гірше від царської імперії. Указуючи на «непомірно високий процент вилучення зиску українського народного господарства на союзні потреби», Волобуєв між іншим підкреслював, що «існуючий по-

¹⁸⁾ „Комуніст“, Харків, 7. грудня 1928.

рядок затверджування бюджетів перетворює бюджетне право України в фікцію».¹⁴⁾

Поза всіма цими негативними рисами, українізаційна доба багатьома сторонами була поступом уперед у порівнянні з добою попередньою. Досить того, що тепер большевицька влада орієнтувалася на широкі маси українського селянства та інтелігенції, з якими раніше вела безпощадну боротьбу. Все це відбилося на формах опору української людності проти окупантійного режиму російських большевиків. Замісць збройної боротьби та масових народніх повстань, цей опір виявляється тепер головно на ґрунті культурного життя.

Так тяглося приблизно до кінця 1929. р., коли проголошено «генеральну лінію» Сталіна з її пятилітнім планом, загальною колективізацією сільського господарства й т. д. Від того часу починається третя, найстрашніша доба большевицького панування в Україні. Ця доба тягнеться до цієї пори й особливо в останніх роках набрала нечуваних форм варварського нищення українського народу. Замісць орієнтації на широкі верстви української людності, знову почався масовий національний терор, фізичне винищенння української людності голodom і т. д.

¹⁴⁾ М. Волобуев: „До проблеме української економіки“ („Більшовик України“, Харків, 1928, чч. 2 і 3).

4. Пятилітній план і ліквідація автономних прав України.

Розрив із українізаційним курсом почався у звязку з новою зміною політики щодо селянства. Як «смичка» з селом свого часу продиктувала большевикам потребу українізації, так тепер «генеральна лінія партії», з її примусовою колективізацією сільського господарства і ставкою на знищенння селянства, як класи, зробило українізацію непотрібною. Замість «смички», тепер проголошено **боротьбу з селом**, тимто завдання українізації, як знаряддя для порозуміння з селом, ставали зайві й навіть небезпечної. Вже в попередню добу большевики мали змогу переконатись, що українізація — це палиця з двома кінцями, бо наслідком її значно зміцнилася і зросла відпорність української людності, як нації.

Боротьба за зміцнення большевицької влади переносилася знову в площину господарську, але в інших формах, ніж це було раніше. В центрі уваги тепер стояв пятилітній план, що мав бути здійснений шляхом централізації всіх сил та засобів Советського Союзу, шляхом будови господарства, як єдиного союзного цілого. Індустріалізація Советського Союзу мала переводитися передусім коштом селянства. Але як поставити на службу пятилітнього плану особливо українського селянина з його відомим індивідуалізмом і ворожим відношенням до большевицької колективізації? Очевидчаки, це можна було зробити лише **силою**, знищеннем індиві-

дуального селянського господарства й поверненням селян у кріпаків большевицької держави. Серед таких умов культурно-національне піднесення української людності загрожувало наслідками не тільки в ділянці відповідного виховання українських мас. Воно могло пошкодити, а то і зовсім знищити, всі большевицькі плани індустриялізації та колективізації, що збудовані передусім на господарській експлоатації України.

Все це висунуло на порядок денний **політику відступу** від попередніх позицій, політику як найміцнішого підпорядкування всього життя в Україні московському центрові. В умовах «генеральної лінії партії», збудованої на необмеженній централізації життя в цілому Советському Союзі, в очах московського центру ставала небезпечна не тільки українізація, але й ті фіктивні автономні права України, які ій належали згідно з конституцією.

Звідси проголошення пятилітнього плану (травень, 1929. р.) і особливо проголошення загальної колективізації (осінь, 1929. р.) є тими датами, від яких починається різка зміна в національній політиці большевиків в Україні. Поруч із занедбанням культурного українського життя та відновою Москвою національного терору, крок за кроком переводиться як найгостріше підпорядкування Москві всіх галузів господарського, культурного й іншого життя в Україні. Водночас іде систематична ліквідація автономних прав Советської України, з явним порушенням конституції, згідно з якою, як ми ба-

чили, всяка зміна її «належить виключно Всеукраїнському зіздові рад». Ліквідація переводиться тихо, мовчки, при заявах, що все лишається по старому. Навіть українізація офіційно не припинена, бо це викликало б опір з боку самих комуністів в Україні. Ось головніші факти цієї «ліквідаційної» діяльності советської влади в Україні.

Одночасно з проголошенням пятилітнього плану починається підготова величезного монстр-процесу в Харкові, зверненого спеціально проти української інтелігенції. З цією метою вже восени 1929. р. переводиться масові арешти, тисячі українців розстріляно без суда, а в березні—квітні 1930. р. 40 днів іде «суд» над 45 обвинуваченими в одній з найбільших театральних саль Харкова, переповнений глядачами з усіх кінців Советської України. На чолі обвинувачених — член Української Академії Наук Єфремов, решта обжалуваних—професори, письменники, лікарі, педагоги, священики й т. д. Обвинувачують їх у тому, що ніби-то створили **«Спілку Визволення України»** з метою відірвати Україну від Советського Союзу. Всіх засуждають на заслання та вязницю, а самий процес використовують для фактичного розгрому Всеукраїнської Академії Наук, куди, замісць дійсних учених українців, вибирають членами советських комісарів, таких, як Шліхтер, Затонський, тощо. Ліквідують і автокефальну українську церкву, бо, мовляв, вона теж була звязана зі **«Спілкою Визволення України»**. Припиняють українські

літературні журнали, як «Літературна газета» «Літературний ярмарок» і т. ін., ліквідують Державне Видавництво України, замісць якої утворюється т. зв. «Об'єднане Видавництво України», цілком підпорядковане контролі Москви, й т. д. без кінця.

Мету процесу досягнуто: в атмосфері стерильованої людності легше було приступити до переведення «генеральної лінії партії».

Після розгрому української інтелігенції починається розгром українського села. В січні-лютому 1930. р., коли хвиля примусової колективизації досягла свого найвищого ступня, переводяться масові арешти українських селян: майно їх конфіскується, а їх самих під зброєю охороною цілими поїздами висилають, іноді з жінками й дітьми, до концентраційних таборів на Соловецькі острови та в інші північні райони Росії. Лише за ці два місяці виселено з України понад 200 тисяч українських «куркулів», а «небезпечних» для справи колективизації. В ліка маса їх загинула у страшних умовах болішевицького заслання та вязниці. Як у часі військового комунізму, так тепер національний терор у всіх його формах не перестає гуляти і всій території Советської України.

Нищачі живі національні українські сил комуністична Москва не забуває і про знищені найменших ознак господарської «окремішності» України. Передусім у грудні 1929. р. касують трест «Донвугілля». Замісць його організують кілька нових трестів, що безпосередньо входя-

до всесоюзного вугільного обєднання. Рівночасно ж російські вугільні трести, як Мосвугіль, Уралвугіль, Сибіrvugіль та інші увіходять і надалі до всесоюзного обєднання на правах окремих організацій. Майже одночасно переводиться централізацію української цукрової промисловості. Правління цукротресту ще в 1924. р. перенесено з Києва до Москви, в Україні залишено лише його філії: в Києві, Гумані та Винниці. На початку 1930. р. цукротрест перетворується в союз-сахар із центром у Москві й без жадних філій в Україні. Наслідком цього українські кооперативи мусять купувати цукор із українських цукроварень за посередництвом Москви.

Саму кооперацію також переформовано. До пятилітки на Україні були свої всеукраїнські обєднання споживчої (Вукоспілка), сіл.-господарської (Сільський Господар), бурякової (Укрбуряксоюз) та інш. кооперації. На початку 1930. р. в Москві утворено «Всесоюзний Зерносоюз» і «Всесоюзний Московський Союз Союзів», у які входять всі обєднання української кооперації. Зліквідовано й Українбанк в Україні.

Не тільки центри промислового кермівництва, а й головні капітальні вклади, згідно з пятилітнім планом, переносять тепер у природний центр російської держави — на **Урал та Сибір**, на який свого часу вказував іще знаменитий російський хемік Менделєєв. У червні 1930. р. XVI. зізд ВКП (Всесоюзної Комуністичної Партиї) ухвалює постанову про утворення другої вугільно-металургічної бази в Урало-Куз-

нечському районі. Тимчасом для максимального використання природних багатств України у 1932. р. — спішно починають будову спеціальної залізно-дорожній надмагістралі Донбас—Москва.

Як відомо, за часів російської імперії російські капітали гніздилися головно на Уралі. В Україні панували капітали англійські, французькі та бельгійські з винятком німецьких капіталів, що панували в інших районах б. Росії.¹⁵⁾ Самий спір між залізно-рудними районами: Криворіжжям (в Україні) та Уралом був вирішений чужоземним капіталом усупереч тенденціям національного російського капіталу. Тепер із Україною повторюється та сама історія. Досить того, що пятилітній план збудований на повнім ігноруванні потреб правобережної України з її майже 20 мільйоновим населенням. Небагато краще положення на лівому березі Дніпра, де за весь час фактично збудовано один лише тракторовий завод у Харкові, та й то після довгої боротьби між Харковом і Москвою. Що ж до широко рекламиованої гідроелектричної централі над Дніпром т. зв. Дніпрельстану, то нема сумніву, що це «чудо большевицької індустріялізації», збудоване буквально на кістках українського населення, що загинуло від голоду, на довший час залишиться німим свідком того, як узагалі господарювати не слід.

В чому не можна відмовити московському

¹⁵⁾ М. Яворський: „Україна в епоху капіталізму“, Харків, 1925. М. Гольдман: „Русский империализм“, Москва, 1926.

центрові, то це в перевоженні **прискорених темпів** «колективізації» та «індустріалізації» в Україні (особливо в Донбасі), бо справа не у «капітальних вкладах», а, навпаки, у грубому, нічим не обмеженому визиску господарських можливостей України. Само собою, большевики інформують світ про Україну, як про «передову країну советського соціалізму». ¹⁰⁾ Насправді ж ця «передова країна», перебуваючи ввесь час у ролі **колонії** московського комуністичного центру, є країною перманентного недоїдання й голоду широких мас, країною, де тепер знову, як і в роках 1921—1922., дійшло до страшної голодової катастрофи з поширенням людоїдства й т. п., хоч не так давно Україна була «хлібною коморою» Європи. Знову, як і в роках 1921—1922., тисячами гине українська людність від голоду, а комуністична Москва мовчки вивозить хліб із України. Як свого часу від «військового комунізму» Леніна, так тепер від «генеральної лінії» Сталіна, Україна мусить терпіти найтяжче. І знову «братьський союз» із Москвою є прокляттям в очах страдальницької людності України.

Серед цих умов ослаблення політичної активності українських мас наслідком голоду, само собою, значно легше переводити як «генеральну лінію партії», так і продиктовану нею **ліквідацію автономних прав України**. І цю ліквідацію переводиться.

Вже у травні 1929. р., одночасно з прийняттям пятилітнього плану, XI. Всеукраїнський

¹⁰⁾ Див. німецьку монографію; „Ukraine“, Харків, 1932.

зїзд рад, як ми бачили, ухвалив «докладніше розроблений» текст конституції СССР, де вже не згадується про «постійного представника України при уряді СССР», зате закон із 1927. р. про рівноправність усіх мов в Україні та про виділення національно-територіальних одиниць стає предметом окремих параграфів цієї конституції.

У листопаді 1929. р., одночасно з проголошенням загальної колективізації, пленум Ц. К. ВКП за докладом Молотова касує комісаріяти хліборобства в союзних республіках, а їх головні функції передає новоутвореному «обеднаному» комісаріатові СССР. У мотивах цієї постанови сказано: «Розгортання колективізації та будівництва совхозів не може не викликати в ряді неспокійних районів несамовитого опору з боку куркульських та ін. елементів, які зберегли вплив на селі й провадять уперту боротьбу проти соціалістичного будівництва під гаслом захисту **національних інтересів**. У цих випадках особливо важко є посилити ролю пролетарської союзної держави і збільшити її організаційно-технічну допомогу».

З кінцем того самого 1929. р. починаються зміни в галузі управи народньою освітою. Насамперед обмежується компетенцію комісаріяту освіти тим, що дві школи: харківський технологічний інститут і дніпропетровський гірничий інститут передається в завідування Вищої ради народного господарства СССР. Одночасно Все-союзна Академія сільсько-господарських наук ім. Леніна утворює в Харкові інститут аспіран-

тів на правах окремої високої школи, що підлягає цілком згаданій Академії, обминаючи український комісаріят освіти (в серпні 1933. р., також за директивами Москви, переводиться справжній розгром цієї «Української Академії Хліборобства» з тих мотивів, що, мовляв, до кермі цієї академії пролізли «ворожі та контрреволюційні елементи»). Слідом за цим у 1930. р. переводиться унифікацію загальної системи шкільного навчання. На всеукраїнській нараді окружних інспекторів народніх шкіл у травні 1930. р. тодішній комісар освіти Скрипник заявив: «Скінчилася десятилітня смуга впертої боротьби між системами освіти УССР і РСФСР». ¹⁷⁾ Советська Україна мала відмінну систему народної освіти від системи Советської Росії. Українську систему в порівнянні з російською характеризував професіоналізм. Тепер українську систему скасовано й замінено системою, що існувала в Советській Росії.

Приираючи до своїх рук справу народної освіти, Москва не забула також про кіно, що в большевиків грає велику пропагандивну ролю. Ще в 1927. р. московські «Ізвестія» (ч. 107) скаржились, що в Україні не хотять російського фільму й що «советське кіно, створене в Москві, може легше потрапити до Берліну й Парижу; ніж в Україну.... Треба — говорилося далі — визнати советський фільм за культурну цінність, що має право безборонного ходу по всьо-

¹⁷⁾ Харківський „Комуніст“ в 10.V. 1930. р.

му Союзі». «Ізвестія» свого дочекалися. Тепер уже київська «Пролетарська Правда» в березні 1932. р. скаржиться, що московське «Союзкіно» відняло в Українфільму фінансові справи й перетворило Українфільм у позичкову канцелярію, яка працює згідно з адміністративними наказами московського центру». «Союзкіно — говориться там таки — ігнорує директиви партії про все-бічну піддержку національних кіно. Союзкіно цілком свідомо старається про повну ліквідацію українського фільму, цензурує українські фільми, а сценарії для них повинні перекладатися з української на російську мову. Досі було задержано 60 фільм з темами політичними, господарськими й культурними».

В січні 1931. р. Москва касує комісаріяти внутрішніх справ по всіх союзних республіках із тих мотивів, що нібито «в умовах соціалістичної реконструкції народного господарства ці комісаріяти стали зайвими ланками советського апарату». Функції зліквідованих комісаріятів передається почасти новоутвореним «головним управам комунального господарства», а почасти центральним виконавчим комітетам окремих союзних республік, їх радам комісарів, а також комісаріятам праці та юстиції. Поруч із ліквідацією комісаріятів внутрішніх справ, переводяться зміни в адміністративному поділі України. Замість триступневого поділу (округа, район, сільська громада), що був установлений у 1925. р., восени 1930. р. касують округи і вводять двоступневий поділ (район і сільська гро-

мада), а через півтора року (у лютому 1932. р.), під впливом провалу хлібозаготовчої кампанії в 1931. р., територію України ділять на 5 областей: харківську, київську, винницьку, дніпропетровську та одеську з тим, що поза цими областями залишаються Донецький камінновугільний басейн із містом Маріуполем і Молдавська автономна республіка, що підпорядковуються **безпосередньо Москві**.

Таким чином, спеціяльно Донецький басейн, як і з господарського, так і з адміністративного боку, цілковито відірвано від України і приєднано до Москви. Нарешті, в 1933. році підпорядковується Москві «самостійний» комісаріят юстиції тим способом, що утворено нову посаду прокурора СССР для «об'єднання» діяльності прокурорів усіх соціальних республік.

Коли не рахувати комісаріятів: народного здоровля й соціальної забезпеки, що формально ніби-то ще не скасовані, але фактично, фінансово й щодо законодавства находяться в цілковитій залежності від Москви, то треба вважати, що ліквідація автономних прав Советської України виконаана цілком.

Здавалося б, після всіх цих «реформ» в Україні мусів би наступити так бажаний Москві «послух і порядок». Насправді ж сталося інакше.

Від моменту проголошення загальної колективізації Україна не перестає бути тереном найзавзятішого опору проти насильства. Форми цього опору дуже різноманітні. Спершу це були масові пожежі в колхозах, убивства большеви-

цьких урядовців та їх агентів і т. д. Потім ввійшов у постійний пасивний опір, звернений на систематичне нищення большевицьких планів посіву та зборів урожаю. Українські селяни й робітники бачать, як большевицька влада, не зважаючи на голодування української людності, безоглядно вивозить з України всі харчові запаси. Тому вони просто стараються забезпечити себе на зиму, самі боронять себе від голоду, самі шукають способів боротьби проти ненависної їм **чужої** влади. В цьому полягає головна причина масового затаювання хлібних запасів, польових крадіжей і т. д., хоч за це винним загрожує кара смерти. Пасивний опір селянства існує на всіх територіях Советського Союзу, але в Україні він набрав характеру боротьби **національної**.

Наслідком господарського опору українського населення план хлібозаготівлі провалився в 1931. р. і ще в більшій мірі в 1932. р. Від доби голодової катастрофи років 1921—1922. Советська Україна не переживала тяжчого положення, ніж те, що утворилося вже в літі 1932. р. Осіння й весняна засівна кампанія провалилась. Цілі величезні простори залишилися незасіяні. Крім цього, під час збору врожаю минулого року в багатьох районах, особливо на півдні, залишено на полях 20, 40 і навіть 50 проц. урожаю, якого не зібрали, або не вивезли, або стратили при молоченні.¹⁸⁾ Велику частину врожаю минулого року вивезено з України. Тимто вже весняні мі-

¹⁸⁾ Харківські „Вісті“ в 14. VII. 1932.

сяці року 1932. були початком голоду на українському селі.

На III. всеукраїнській конференції КП(б)У, що була скликана на початку липня 1932. р. в Харкові спеціально для обговорення становища в сільському господарстві України, згадуваний член харківського уряду Скрипник отверто вказав на причини критичної ситуації в Україні. «Наша ситуація», — сказав він, — «тяжка. Ми маємо прориви по хлібозаготовчій кампанії минулого року, ми не добрали 70 мільйонів пудів. Ми маємо прориви і в продовольчому етапі, і в цілому ряді колхозних господарств у багатьох районах. При недавнім обїзді України я чув у багатьох місцях такі розмови: причиною цієї ситуації є те, що в нас забрали все дочиста. Іншими словами — продовжує Скрипник: — це пояснення говорить: у невиконанні плану хлібозаготовок, в кепському продовольчому стані **винні комуністи**, комуністи забрали хліб, тому немає хліба на прожиття, тому тяжкий продовольчий стан. тому є голод». ¹⁹⁾

Конференція ухвалила резолюцію, яка всю вину за недостатки в хлібозаготівлі звалювала на «куркульські елементи», на «контрреволюціонерів» і т. п. Це не поліпшило ситуації. Голод в Україні зростав.

Серед таких обставин прийшло до трагічних подій в Україні. У січні 1933. р. ЦК ВКП в Москві ухвалив постанову, якою фактично висловлював недовір'я цілому проводові комуні-

¹⁹⁾ Харківські „Вісті“ в 11. липня 1932.

стичної партії в Україні. Одночасно постановлено делегувати в Україну в ролі свого представника «з широкими повновластями» П. Постишева. «ЦК ВКП» — говорилося в цій резолюції — «уважає за доказане, що партійні організації в Україні не виконали доручених їм завдань щодо організації збіжевих достав і виконання збіжевого плану». Харківська комуністична організація, одержавши цю постанову, мовчики вислухала її на своїх зборах, не винісши жадної «покаянної» заяви, як це звичайно роблять у большевиків у таких випадках.

Як і слід було сподіватися, новопризначений диктатор Москви не мав успіху. Не вважаючи на всі зусилля, весняного засівного плану не вдалося виконати. Тоді всю силу своїх переслідувань він звертає на безборонний фронт культурного життя і тут шукає винуватців критично-го становища в Україні. Московський намісник зрозумів, що українське село і місто обеднані спільною ненавистю до чужої їм влади російських комуністів. Він побачив, що у зрості опору української людності грають роля не тільки мотиви економічного характеру, але й змагання чисто **національні**.

А що вже в попередні роки національний терор в Україні зробив своє діло, знищивши активніші елементи української інтелігенції, тепер за вказівками Постишева починається пресова кампанія проти українських лінгвістів і т. п. У результаті цієї кампанії учених діячів із Українського Наукового Інституту Мовознавства в

Харкові, як Курилову, Трохименка та інш., віддано під суд за те, що нібито вони у своїх філологічних працях провадили «небезпечну чинність», а саме: нібито не пристосовували українську фахову термінологію до російських висловів, а навпаки, заводили нові слова, що значно відрізняють українську мову від російської. Одночасно з цими лінгвістами арештовано урядовців із комісаріату освіти, яких обвинувачують у тому, що вони рекомендували українським школам студіювати західно-европейську літературу й мало дбали про російських письменників.

Звісно, в усіх цих «злочинах» за винного був признаний насамперед сам комісар освіти Скрипник, що не вжив енергійних заходів проти такої «небезпечної чинності». Тимто замісць Скрипника у квітні комісаром освіти призначено Затонського, а проти самого Скрипника почало божевільне цькування спершу устами самого Постишева на пленумі ЦК КП(б)У, а після цього в советській пресі. Скрипника нарешті викликали на початку липня на партійний суд до Москви, де він скінчив самогубством. Ще раніше через таке саме цькування покінчив із собою найбільший український комуністичний письменник Хвильовий.

У день похорону Скрипника офіційні керманичі комуністичної партії в Україні поляк Косіор і москаль Попов на зборах «партійного активу» в Харкові заявили таке. Косіор: «З огляду на сучасну міжнародну ситуацію українсь-

кий націоналізм є нашою головною небезпекою, і це накладає на нас обов'язок переведення з ним безпощадної боротьби. В Україні, зокрема на селі, найглибші й найрізноманітніші коріння запустили петлюрівські й взагалі українські націоналістичні елементи, що обєднані спільною шаленою ненавистю проти партії й советської влади... Найбільш засміченим через цих контрреволюціонерів є народній комісаріят освіти, його місцеві органи, його науково-дослідчі інститути, а насамперед Українська академія хліборобства. Дуже сильною базою володіли українські націоналісти в Українській Академії Наук.²⁰⁾ Літературний фронт був також ними обсаджений і т. д.²¹⁾

Попов: «Завдання — піднести наше сільське господарство ми не можемо виконати, не очистивши нашу партію, наші советські, культурні, колгоспні та інші органи від буржуазних націоналістів. Особливо великого значіння в боротьбі з українським націоналістичним ухилом набирає питання про мову й правопис. Цій справі ЦК КП(б)У надає виключне значіння. Буржуазні націоналісти особливо широку роботу розгорнули над засміченням української мови та термінології, щоб максимально відірвати українську культуру від російської, і в цьому найважливі-

²⁰⁾ Невабаром, десь на початку 1936. року, Українська Академія Наук була перетворена в Академію Наук УССР, тобто найвища національна українська наукова установа переформована в установу територіального характеру.

²¹⁾ Харківські „Вісті“ в 23. VII. 1933.

шому питанні т. Скрипник пішов на поводі в цих елементів». ²²⁾

Само собою, Косюор і Попов у своїх промовах не вказали на головний «гріх», через який старий большевик Скрипник, заступник голови харківського уряду і член політ-бюра, попав у неласку перед комуністичною Москвою. Скрипник не любив замовчувати дійсного стану річей в Україні. Як комісар освіти, він наприклад, у 1930. р. отверто признається, що при «теперішніх темпах роботи» неграмотність в Україні буде зліквідована лише в 1939. р., а по окремих округах у 1957. р. і навіть в 1962. р. ²³⁾ Так само в 1931. р. він опублікував жахливі відомості про стан дітей шкільного віку в Україні: із 1 і пів мільйону учнів було забезпечених зимовим одягом лише 7 проц.! ²⁴⁾ В 1932. році він протестував проти безоглядного вивозу хліба з України. Як відповідальний член харківського уряду, він у 1933. р. мусів іще гостріше виступати проти нелюдської політики Москви, яка ігнорує факт голоду в Україні. Незадовго перед самогубством Скрипника на всесоюзній конференції для заготівлі хліба в Москві комісар Чернов заявив, що Україна «за всяку ціну» мусить у першому кварталі хлібозаготовчої кампанії здати 55 проц. своєї річної квоти. ²⁵⁾ Водночас комуністична Москва

²²⁾ Харківські „Вісті“ в 12. VII, 1933.

²³⁾ Збірник „Питання соціалістичної освіти“. Харків, 1930.

²⁴⁾ „Комуналістична освіта“, 1931, ч. 1.

²⁵⁾ „За індустріалізацію“ в 27. V. 1933.

порозставляла вздовж границі СРСР України відділи червоної армії й заборонила втікачам із України переселятися до СРСР, де кращі умови. Ці факти свідомого винищування української людності були останньою краплиною, що довела «шовініста» Скрипника до трагічного кінця.

Так почалася нова доба в боротьбі між Україною й Москвою, що продовжується до цієї пори. Варварською політикою московського центру в цю боротьбу втягнуто тепер не тільки українських соціалістів, «контрреволюціонерів», «націоналістів», «петлюрівців» і т. д., але й найідейніших українських комуністів. У боротьбі проти московського деспотизму обедналася, як ніколи іще під час цієї революції, вся українська нація. Цілий український народ.²⁶⁾

²⁶⁾ До якої міри політика Москви, започаткована добою „генеральної лінії“ Сталіна, була абсолютно протиукраїнська, видно, наприклад, в того, що слідом за Скрипником 30. серпня 1937. р. кінчив самогубством також голова совнаркому УССР Любченко, що на протязі цілого ряду років був вірним виконавцем московської політики в Україні й ще незадовго перед тим, під час обговорення нової конституції на всесоюзному вівді в Москві, ваявляв, що, мовляв, Україна під советською владою „вільна й щаслива“. Так само другий прем'єр УССР Бовдаренко, що був призначений заступником Любченка, вже через кілька місяців десь безслідно зник.

Взагалі варварський противукраїнський режим в Україні продовжував панувати невмінно, також після проголошення нової конституції СРСР 1936. року. Ця „найдемократичніша в світі“ конституція, в її виразниками тенденціями до відбудова „єдиної неділімої“ Росії, не поліпшила ста-

Чим ця боротьба скінчиться, покаже недалека будуччина. З певністю лише можна сказати, що большевикам не вдалося спинити національного українського руху й не вдасться. Під натиском широких українських мас Москва примушена залишити культурні здобутки українського національного руху. Залишаються українські школи всіх ступнів, українська мова поруч із російською в органах адміністрації, український театр, українська преса, книги й т. д. Іншими словами: переводиться й досі в життя погляд Леніна й Скрипника, що большевики для удержання своєї влади в Україні мусять говорити українською мовою.

Большевицька влада зробила все для роз'єдання та розпорощення людності на теренах Советського Союзу. Знищила класові угрупування, перевела загальну деклясацію населення. Але національно-визвольні рухи, національні звязки людності залишилися тим, проти чого вона не може знайти порятунку. Зокрема більше як 20-літнє криваве панування російських большевиків в Україні нічого не змінило в характері українського народу з його старими традиціями свободи та рівності й постійним антагонізмом із деспотичною Москвою. Навпаки, під впли-

новища в Україні навпаки ще тісніше притягнула петлю централізації та національного поневолення України. Ніколи ще за часів большевицького панування в Україні не було такої рішучої та гострої боротьби навіть в найменшими проявами національної української „окремішності“, як тепер, в добу після проголошення „сталінської“ конституції.

вом революції сила національно-визвольного українського руху, змагання українських мас звільнитися зпід опіки Москви надзвичайно зросли. Національний момент при стабілізації відносин на Сході Європи буде грати особливо активну, вирішальну роль.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

українських книжок, підручників, часописів, журналів, портретів, листівок, віданак — знаходиться в Українськім Видавництві „ПРОБОЕМ“ в Празі. Туди і поспілайте свої замовлення на таку адресу:
Verlag »Probojem«, Prag XIV.—65, Fach 3.